

Ellen Meiksins Wood

Autonomiseringen av ideologi och politik

[Kapitel 4 ur Ellen Meiksins Wood, *The Retreat from Class*]

Introduktion

”Det socialistiska lägrets” sammanbrott följdes av en djup kris för de traditionella kommunistpartierna och beredde marken för ett ifrågasättande av arbetarrörelsen och marxismen bland vissa vänsterintellektuella. Ernest Laclau var en av dem.

Under 1980-talet gick Laclau och (hustrun) Chantal Mouffe, till storms mot marxismen. De menade bl a att arbetarklassen inte hade någon speciell roll i kampen för socialism och att klasskampen var en myt. Det var i stället de intellektuella som hade nyckeln till förändringar – och kampen måste föras i första hand på den ideologiska nivån. Dessa idéer fick snabbt ett ganska stort inflytande i vänsterintellektuella kretsar och de spelar fortfarande stor roll, t ex i spanska Podemos där ledande intellektuella, såsom Pablo Iglesias, är mycket influerade av Laclau.

Ellen Meiksins Wood tog marxismen i försvar och kritiserade skarpt Laclaus teorier, som i sin tur hämtat en hel del inspiration från den sk Althusserskolan, särskilt dess syn på olika nivåers (t ex ideologins) ”relativa självständighet” från den ekonomiska basen. I den följande texten påvisar Meiksins Wood att Laclau i själva verket helt frikopplar ideologi och politik från de kapitalistiska produktionsförhållandena och klasskampen och de konsekvenser detta får.

Ellen Meiksins Wood, född 12 april 1942 i New York, död 14 januari 2016 i Ottawa, var en amerikansk-kanadensisk marxistisk historiker och akademiker som länge undervisade i statsvetenskap vid York University i Toronto. Hon skrev ett stort antal böcker och var invald i Royal Society of Canada. [*Wikipedia*].

Se även Alex Callinicos minnesruna över Meiksins Wood: [Marxismen förlorar en passionerad förkämpe](#).

I

Tveklöst utövade Poulantzas ett stort inflytande på den ”Nya Sanna Socialismens” [NSS i fortsättningen] teoretiska utveckling. Till slut blev han dock alltför ”ekonomistisk” för deras syften, och han förblev helt klart alltför fast i övertygelsen om arbetarklassen som en huvudaktör i det socialistiska projektet. Det slutliga avskiljandet av politiken från klass åstadkoms genom att göra ideologi och ”diskurs” – som båda uppfattades som självständiga från klass – till de huvudsakliga historiska avgörande faktorerna. Enligt NSS´ idealism är det ideologi eller ”diskurs” som konstituerar individer som ”subjekt”. För vänstern är det viktigaste politiska subjektet ”folket”, skapat av något sådant som en ”folkligt demokratisk” eller ”nationell folklig” diskurs.*

Det stora teoretiska och mest inflytelserika steget togs av Ernesto Laclau. Han började, liksom Poulantzas, som försvarare av det han ansåg vara marxistisk ortodoxi och teoretisk stränghet – till exempel mot Andre Gunder Frank, och även mot Balibar och Poulantzas själv – men gick längre än Poulantzas i att ge ”ideologiska bestämningar” en särställning och befästa deras sociala obestämbarhet. Som vi ska se, har han i sitt senaste arbete, skrivet tillsammans med Chantal Mouffe, tagit det slutliga steget för att lösgöra ideologi från sociala bestämningar och att helt upplösa det sociala i ideologi eller ”diskurs”. Denna bok, *Hegemonin och den socialistiska strategin* [Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, Göteborg/Stockholm 2008], är värd att studera, inte för att den erbjuder en särskilt övertygande argumentation för NSS, utan för att den är snyggt paradigmatiserad och sammanfattar alla NSS´ teman och drar dem till deras slutliga konsekvens. Den avslöjar med speciell klarhet alla luckor och motsägelser i deras logik, både teoretiska och politiska.

Det första större steget i ideologins autonomisering togs av Laclau i hans kritik av Poulantzas bok om fascismen.¹ Avsikten med detta teoretiska steg var helt klart politisk, att kritisera Poulantzas för att han avvisat nationalism som ett brukbart vapen i kampen mot fascismen. Det var denna ”nationellt-folkliga” eller ”folkligt demokratiska” ”interpellation” som enligt Laclau saknades i till exempel den tyska arbetarrörelsen under 1920-talet. I motsats till Poulantzas, omfamnade han i realiteten de aspekter i KPD:s politik, speciellt ”Schlageter-linjen”, som spelade på tysk chauvinism. Vi ska komma ihåg att ”Schlageter-linjen” uppmanade till visst samröre med fascismen – till exempel när KPD uppmanade till generalstrejk till minne av en proto-nazistisk militant som dödats i aktioner mot fransmännen i Rhenlandet. Laclau medger att det fanns ett element av ”opportunism” i denna linje, och att den bidrog till att försvaga arbetarklassen mot nazismen. Men han menar att dessa effekter inte var naturligt inneboende i den nationalistiska strömningen, utan skapade av dess ”sporadiska applicering” och genom den ”klassreduktionism” som tvingade KPD att ta till sig denna politik som en *eftergift* till småbourgeoisin.²

För att skapa teori av detta försvar för nationalism, föreslår Laclau en mer generellt tillämpbar uppsättning teoretiska principer kring det obestämda och klassneutrala i ”nationella-folkliga interpellationer”, och i ideologi generellt. Det råder ingen tvekan om att detta argument är påverkat av hans inställning till den politiska situationen i hans hemland Argentina och av hans sympati för den peronistiska traditionens ”folkliga interpellationer”, vilka enligt honom hade en stark ”folkligt demokratisk” potential som föröddes då regimen kollapsade, varvid

* Begreppet ”diskurs”, som Laclau (och Mouffe) använder flitigt, kommer av franskans *discours* som betyder ”samtal”, ”yttrande”, ”tal”. Enligt *NE* betyder det i ”dagligt tal samtal, dryftning. I filosofiska och besläktade sammanhang kan ordet beteckna en helhet av sammanhängande uttryck, utsagor och begrepp”. – *Red*

¹ Ernesto Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, London 1979, sid. 81-142.

² *Ibid.*, sid. 130

varje liberalisering och ”varje stabil form av artikulering mellan folkliga interpellationer och borgerlig ideologi”³ förhindrades.

Den teori för ideologi som denna debatt utmynnade i är värd att undersöka, speciellt för dess mer generella applikationer och dess ”artikuleringar” med den dominerande teoretiska trend som är associerad med eurokommunismen, innan vi går vidare med att mer detaljerat studera den slutliga produkten av Laclaus teoretiska och politiska odysse i *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Redan i det tidigare arbetet – där arbetarklassen fortfarande har en framträdande roll i Laclaus koncept för socialistisk strategi – handlar kampen för socialism inte så mycket om klasskamp som om en obestämd ”demokratisk” kamp, ledd av en folklig allians som understöds av en i huvudsak klassneutral ideologi. Vägen är redan röjd för ett skifte från eurokommunism till den nya ”sanna” socialismen.

Sett ur det eurokommunistiska perspektivet är, som vi sett*, den huvudsakliga uppgiften för arbetarrörelsen att vinna ”mellansektorernas” själar och hjärtan. Eftersom denna kamp måste utkämpas på den ideologiska och politiska arenan, lägger strategin om folkliga allianser en speciellt tung börda på ideologisk kamp och ger frågan om ideologi en mycket speciell teoretisk tyngd. I sin artikel ”Fascism and Ideology” formulerar Laclau tydligt de teoretiska krav som strategin om klassallianser ställer: ”Idag, när den europeiska arbetarklassen ökar sitt inflytande och alltmer måste bedriva sin kamp som en tävlan om den ideologiska och politiska hegemonin i mellansektorn, blir det nödvändigare än någonsin för marxismen att utveckla en stabil teori för ideologisk praktik som eliminerar de sista resterna av klassreduktionism.”⁴ Laclau introducerar viktiga innovationer för den marxistiska teorin om ideologi, med det specifika syftet att möta dessa strategiska behov.

Men för att lägga grunden måste han först knyta ihop en del lösa ändar i de teorier om klass som presenterats av både eurokommunistiska strateger och Poulantzas. Återigen reses frågan om var man ska hitta ”mellansektorerna”. Även Laclau är missnöjd med PCF:s [franska KP] standarduppfattning om ”lönearbetande mellanskikt” som i grunden klasslöst, men han menar att denna position kan vara mindre felaktig än vad Poulantzas anser.⁵ Svårigheten med Poulantzas’ position, menar Laclau, är att när han gör *ideologiska* faktorer till primärt bestämmande av klass, så förnekar han i själva verket avvisar marxismens själva grundval eftersom han definierar klass utan samband med produktionsförhållandena.⁶ Problemet för Laclau är då att erkänna och förklara den ideologiska enhetligheten för dessa grupper (vilken han erkänner) och ge denna ideologiska enhetlighet den prioritet den förtjänar, utan att bestrida den marxistiska klassanalysens fundamentala premisser. I hans analys behåller klass en teoretisk renhet men förlorar sin historiska signifikans.

Till skillnad från Poulantzas anser Laclau att den ”nya småbourgeoisien” är en del av arbetarklassen och hävdar, att oavsett vilken objektiv klassituation dessa grupper har i termer av produktionsförhållanden, så är denna situation sekundär när det gäller att bestämma deras position. För dem är den primära ”motsättningen” till det ”dominerande blocket” inte en klassmotsättning. I deras fall finns de viktigaste motsättningarna ”inte på de dominerande produktionsförhållandenas nivå, utan på de politiska och ideologiska relationernas nivå...”⁷

³ Ibid., sid. 191.

* Se [Ellen Meiksins Wood: Eurokommunismen och populismen](#) – Red

⁴ Ibid., sid. 141-42.

⁵ Ibid., sid. 114.

⁶ Ibid., sid. 113.

⁷ Ibid., sid. 114.

Med andra ord, deras ”identitet som *folket* spelar en mycket viktigare roll än deras identitet som *klass*”.⁸

Det faktum att Poulantzas gamla och nya småbourgeoisie är två olika klasser, och att den senare tekniskt sett tillhör arbetarklassen, övertrumpas av den politiska och ideologiska enhet som binder dem samman och skiljer dem från andra klasser. Deras placering mellan de två dominerande klasserna tillåter dem att ”polarisera” åt vilket håll som helst. Klasskampen mellan bourgeoisie och proletariat blir då i ökande grad en ideologisk kamp om dessa grupper där de två tävlande försöker vinna över dem med ideologiska medel.

Detta representerar helt klart en betydande innovation i den marxistiska uppfattningen om klass och klasskamp. Det ska dock betonas att alla tre försöken att revidera den marxistiska teorin för att passa in ”mellansektorerna” – PCF:s teori om ett klasslöst lönearbetande mellan-skikt, Poulantzas’ teori om den nya småbourgeoisien och Laclaus undanskuffande av klass-motsättningar till förmån för ideologiska skillnader – liknar en släktstrid, en dispyt om vilken klassteori som bäst är lämpad att understödja en strategi om folkliga allianser och ”makt-blocket versus folkets motstånd”, på vilket strategin vilar. Alla tre bygger på det ena eller andra sättet på att man förflyttar produktionsförhållanden och exploatering, och den direkta motsättningen mellan kapital och arbete, från den marxistiska teorins och praktikens centrum, även om Laclau går mycket längre än Poulantzas.

Laclau presenterar sedan en teori om ideologi som förstärker ideologins *självständighet* genom att avlägsna den så mycket som möjligt från klassrelationer. Argumenteringen börjar med en distinktion mellan ideologiska uttryck (”interpellationer”) som är bestämda av klassmotsättningar och klasskamp, och de som genereras av andra slags motsättningar, speciellt ”folkligt demokratiska” strider i vilka ”folket” (en kategori som skär genom klasserna) står mot ett dominerande ”maktblock”, främst i form av staten. Sådana klasslösa ideologier uppträder alltid i sällskap (”artikuleras”) med klassideologier; men eftersom de är i princip självständiga, neutrala, inte klass-specifika, kan de lösgöras eller ”desartikuleras” från en klassideologi och anknytas till en annan. Så vilar till exempel den dominerande klassens hegemoni i stor utsträckning på dess förmåga att neutralisera oppositionen genom att själv lägga sig till med en folkligt demokratisk ideologi.

Här hittar vi så argumentets stöttesten. Dessa avskiljbara, klassneutrala, folkligt demokratiska ”interpellationer” är ”den ideologiska klasskampens domän framför andra”.⁹ Då ideologi här ges stor tyngd, kan dessa självständiga ideologiska element sägas representera klasskampens centrala arena. Det utmärkande för detta argument är att ”även om klassbestämmelsens domän är reducerad så är arenan för klasskamp kraftigt utvidgad”.¹⁰ En teoretisk bas har således lagts, inte bara för politiska allianser som överskrider klass – man skulle kunna säga en ”teoretisering” av Folkfronten – utan uppenbart också för att lokalisera de viktigaste agenterna för klasskamp *utanför klasserna*. Laclau ger oss vissa antydningar om vilka sådana agenter skulle kunna vara. Genom att lägga så mycket av klasskampens börda på ”artikuleringen” och ”desartikuleringen” av självständiga ideologiska ”interpellationer”, får han klasskamp att framstå som en i stort ”självständig” intellektuell exercis, i vilken de ”självständiga” intellektuella kämparna från varje klass tävlar i en dragkamp om klasslösa ideologiska element, och segern går till den klass vars intellektuella mest övertygande kan omdefiniera dessa element så att de passar deras egna speciella intressen.

Enligt en sådan syn borde den lämpliga teoretiska strategin mot ett ideologiskt system som liberal demokrati vara att först avskilja dess klasslösa – speciellt folkligt demokratiska –

⁸ Ibid., sid. 114.

⁹ Ibid., sid. 109.

¹⁰ Ibid., sid. 110.

”interpellationer” från deras (tillfälliga och godtyckliga) klassanknytningar. Detta kan åstadkommas genom att *abstrahera* dem, tömma dem på deras specifika sociala och historiska innehåll. På så sätt kan de reduceras till mer eller mindre formella förslag av mer eller mindre allmängiltig tillämpning, vilka då kan ombildas för att artikuleras med en ny uppsättning socio-historiska intressen. Om bourgeoisins hegemoni vilar på förmågan att hävda sina egna folkligt demokratiska ”interpellationer”, är den första mot-hegemoniska uppgiften för de socialistiska politiska teoretikerna att ”desartikulera” dessa ideologiska element från borgerlig ideologi genom att påvisa deras klasslösa karaktär.

Det bör noteras att Laclau går längre än att påstå att inte alla sociala konflikter är klasstrider och att inte alla ideologier är klassideologier, inte ens när de är inbegripna i klasskamp. Han går också längre än att konstatera att en viss klassideologi – som den borgerligt-demokratiska ideologin – kan förvärva en viss karaktär av *universalitet*, och att det är precis denna karaktär av universalitet som konstituerar klass-*hegemoni*. Han säger inte heller ens att sådana anspråk på universalitet måste innehålla ett betydande element av sanning för att vara hegemoniska. Allt detta skulle vara sant för, och skulle korrekt karakterisera, borgerlig demokrati – vilken är både en *klassideologi* och en tänkbar pretendent för universalitet, i den grad den vunnit anslutning från andra klasser inte bara genom mystifiering utan också genom att ge dem verkliga fördelar.

Men Laclau säger något annat. Istället för att påstå att en ideologi som är klass-bestämmd till sitt ursprung och mening kan framstå som generell och då bidra till dess föräldraklass´ hegemoni, påstår han i stort sett det motsatta: att en sådan ideologi skulle uppfattas som att inte ha någon ”precis klassanknytning”¹¹, och att klass-hegemoni beror på hävdandet och upptagandet av dessa huvudsakligen klass-neutrala ”interpellationer”. Att beskriva t ex de ”demokratiska” aspekterna av borgerlig demokrati i dessa termer är något annat än att påstå att borgerligt-demokratiska former, hur ”borgerliga” de än må vara, inte kan avfärdas som bara båg och mystifikationer. Det är faktiskt att tvärtom hävda att de inte är ”borgerliga” alls. Laclau säger i en fotnot att han med ”demokratiska interpellationer” avser mer än den liberala och parlamentariska demokratins ideologi,¹² men det är tydligt att hans argument är avsett att överbrygga gapet mellan borgerlig och socialistisk demokrati och att begreppsmässigt bort-rationalisera det radikala brottet mellan dem.

Den strategiska implikationen av detta arguments verkar vara att socialism kan byggas helt enkelt genom att utvidga dessa huvudsakligen klassneutrala demokratiska former. Återigen möter vi inga klassbarriärer längs vägen. Om vi å andra sidan skulle se på dessa former som klass-specifika, skulle vi erkänna deras värde och även det rimliga i deras krav på viss generalitet; men vi skulle också tvingas erkänna klyftan, ”floden av eld” mellan borgerlig och socialistisk demokrati, liksom svårigheten att övergå från den ena till den andra. För Laclau är den korrekta strategin inte att framhäva det specifika i socialism, inte att reformera demokratin för socialismen genom att utmana den borgerliga demokratins gränser med alternativa socialistiska former, och, slutligen, inte att driva arbetarklassens specifika intressen, utan att spä ut dem i en mellanliggande ”stuvning”. Vi har nu en teori om ideologi som ackompanjerar de teorier om klass och stat som är nödvändiga för att understödja strategin om folkliga allianser och bygget av socialism genom en utvidgning av borgerligt-demokratiska former, och allt förbigår den direkta motsättningen mellan kapital och arbete.

¹¹ Ibid., sid. 111.

¹² Ibid., sid. 107, n.36.

II

Laclau har emellertid inte nöjt sig med dessa redan betydande avvikelser från traditionell marxistisk teori och praktik. I hans senaste arbete har den teoretiska och politiska logiken i hans tidigare arbeten dragits till sin spets: han säger det som verkar vara ett slutligt adjö till marxismen, och mer specifikt även till arbetarklassen, och i själva verket, det måste sägas, till allt som liknar socialism. Hans tidigare anmärkningar om den europeiska arbetarklassens ökande inflytande, och hans recept för socialistisk kamp som medel för att etablera arbetarklassens hegemoni över ”mellansektorerna”, skulle vara otänkbart att höra från honom idag. Arbetarklassen har nu helt ersatts av ”folket”, och socialism av något som kallas ”radikal demokrati”. Framför allt har självständig ideologi – eller mer precis, diskurs – nu uppslukat hela den sociala världen. Det är inte längre bara en fråga om att lösgöra ideologin från varje social bas; nu är samhället självt konstituerat av ideologi eller ”diskurs”. Det finns inga sociala relationer eller identiteter kvar; det finns bara fält av diskursivitet. Han har dragit NSS’ logik till dess yttersta extrem, till en öppen nedgradering av socialismen som sådan – nu som bäst till en ”komponent i radikal demokrati” – vilket få av hans kamrater tills nu har varit villiga att ta efter.

I *Hegemonin och den socialistiska strategin*, grep sig Laclau och hans medförfattare Chantal Mouffe an med att underminera själva fundamentet i den marxistiska uppfattningen om arbetarklassen som agent för den socialistiska omvandlingen. De vill ersätta den med ett politiskt projekt vars mål är ”radikal demokrati”, och vars subjekt är folkliga allianser som inte är konstituerade av klassrelationer, inte heller av några specifika sociala relationer utan enbart av diskurs. Detta teoretiska projekt kräver att marxismen ifrågasätts på dess allra starkaste grunder. Laclau och Mouffe lanserar ett angrepp på det de uppfattar som ”den ortodoxa essentialismens sista fäste”, de grundläggande uppfattningarna i den marxistiska ”klassreduktionismen”: att ”ekonomin” är en ”självreglerande” mekanism, strikt opererande genom ”endogena” lagar utan någon ”obestämdhet som uppstår genom politiska eller andra yttre ingripanden”¹³; att denna mekanism, genom sina egna rörelselagar, automatiskt konstituerar sociala agenter; och att dessa sociala agenter, på grund av deras position i produktionsförhållandena, kommer att ha ”historiska intressen” som återspeglas på andra ”sociala nivåer” – speciellt i politiska manifestationer, och specifikt i arbetarklassens ”fundamentala intresse” av socialism.¹⁴

Detta teoretiska projekt snavar spektakulärt redan vid första steget. Det börjar med en så flagrant missuppfattning av marxismen att hela resonemanget sätts ifråga. Deras sammanfattning av marxismens främsta principer, dess uppfattning av ”ekonomi”, är värd att citera i sin fulla längd, speciellt då den illustrerar en tolkning av marxismen som inte är ovanlig bland NSS-are. De börjar med påståendet att idén om att de ”ekonomiska rörelselagarnas karaktär motsvarar tesen om produktivkrafternas neutralitet”, och fortsätter:

I marxismen spelar produktionskrafternas utveckling nyckelrollen i den historiska utvecklingen mot socialism, givet att ”produktionskrafternas tidigare utveckling gör socialismen möjlig och deras framtida utveckling gör socialismen nödvändig.” De återfinns vid roten när ett ständigt större och mer utsuget proletariet uppstår, vars historiska uppdrag är att ta i besittning och kollektivt styra starkt socialiserade och utvecklade produktionskrafter. Motsägelsen mellan borgarklass och proletariet är således det sociala och politiska uttrycket för en primär ekonomisk motsägelse, en som kombinerar en allmän utvecklingslag för produktionskrafterna med de utvecklingslagar som är specifika för det kapitalistiska produktions sättet. Om historien har en mening och ett rationellt substrat, så beror det enligt detta synsätt på produktionskrafternas allmänna utvecklingslag. Därför

¹³ Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, *Hegemonin och den socialistiska strategin*, Göteborg/Stockholm 2008, s. 127. I fortsättningen förkortad HSS.

¹⁴ *Ibid.*, sid. 127-8.

kan ekonomin förstås som en samhällsmekanism som oberoende av mänsklig handling agerar i relation till objektiva fenomen.¹⁵

Låt oss för ett ögonblick stoppa här för att belysa de kritiska punkterna. Även om det finns mycket som kunde sägas om den råa teknologiska determinism som här felaktigt tillskrivs Marx, om hur denna historieuppfattning, som en neutral utveckling av produktivkrafterna, kringgår de väsentliga frågor som Marx ställde kring det specifika för kapitalismen och dess unika drift att revolutionera produktivkrafterna, ska dessa frågor inte uppta oss här.¹⁶ Det är för ögonblicket nog med att notera att Laclau och Mouffe tillskriver Marx åsikten att produktivkrafterna är ”neutrala” och deras utveckling är en ”neutral” process (vad det betyder ska vi se om en stund); att proletariatet bara är en reflex av denna fundamentala teknologiska utvecklingsprocess, precis som motsättningen mellan bourgeoisie och proletariatet (begreppet klasseexploatering figurerar inte alls i denna redogörelse); att proletariatets ”historisk mission” kan reduceras till att lyda det teknologiska imperativet genom att kollektivt tillägna sig de ”neutrala” produktionskrafter som kapitalismen utvecklat för att bistå deras vidare utveckling (återigen, den ”historiska uppgiften” att utrota klasseexploatering förekommer inte i denna redogörelse, vilken inte kan härbärgera något så ”obestämbar” och ”exogent” som klasskamp).

Detta är naturligtvis inte första gången som Marx har lästs som en teknologisk determinist – men denna tolkning är kanske mer kompromisslös än de flesta. Det som är betydelsefullt i denna speciella redogörelse är att den understryker ett fundamentalt antagande: enligt Laclau och Mouffe förutsätter Marx´ uppfattning om arbetarklassen som politisk agent, den främsta agenten för den socialistiska omvandlingen, att arbetarklassen automatiskt uppstår som en enhetlig politisk kraft som ett mekaniskt svar på teknologiska imperativ, och att marxismen står och faller med om denna enkla determinism är korrekt – vilket den helt klart inte är. Den fulla styrkan i detta argument – och i vilken grad det är baserat på ett kraftigt missförstånd – framträder klart i det följande:

För att denna produktionskrafternas allmänna utvecklingslag skall ha full giltighet, krävs att alla de element som ingriper i produktionsprocessen underordnas dess bestämmningar. I syfte att befästa detta tvingades marxismen tillgripa en fiktion: den tänkte sig arbetskraften som en vara. Sam Bowles och Herbert Gintis har visat hur denna fiktion skulle komma att göra marxismen blind inför en hel serie egenskaper hos arbetskraften som element i den kapitalistiska produktionsprocessen. Arbetskraften skiljer sig från andra nödvändiga element i produktionen i det att kapitalisten måste göra mer än bara köpa den; han måste också få den att producera arbete. Denna väsentliga aspekt undflyr likväl idén om arbetskraften som en vara vars bruksvärde är arbete. Ty om den bara var en vara bland andra, skulle dess bruksvärde uppenbarligen automatiskt vara tillgängligt direkt från inköpet. ”Att beskriva arbetet som arbetskraftens bruksvärde för kapitalet fördunklar den absolut grundläggande distinktionen mellan produktiva investeringar *förkroppsligade i människor som är kapabla till social praktik* och alla de andra investeringar där det är tillräckligt att äga kapital för att garantera deras produktiva tjänster.” En stor del av den kapitalistiska organiseringen av arbetet kan endast förstås som ett resultat av nödvändigheten att utvinna arbete ur den arbetskraft som kapitalisten köpt. Utvecklingen av produktionskrafterna blir obegriplig om man inte förstår detta behov hos kapitalisten att härska i själva hjärtat av arbetsprocessen. Detta ifrågasätter givetvis hela tanken på produktionskrafternas utveckling som ett naturligt, spontant progressivt fenomen. Vi kan därför se att båda elementen i det ekonomistiska perspektivet – arbetskraften som vara och produktionskrafternas utveckling som neutral process – förstärker varandra...

¹⁵ Ibid., sid. 128-9. Det är värt att notera att Laclau och Mouffe citerar från G.A. Cohen, inte från Marx. Denna praxis att tolka via mellanhand följer de konsekvent i all redogörelse för Marx åsikter.

¹⁶ Jag har behandlat dessa frågor mer utförligt i ”Marxism and the Course of History”, *New Left Review* 147, September/Oktober 1984, sid. 95-107.

Faktum är att så snart arbetskraften är köpt, måste mesta möjliga arbete pressas ur den. Därför kan arbetsprocessen inte existera utan en serie av herravälde-relationer. Därför måste också, långt före monopolkapitalismens ankomst, den kapitalistiska organiseringen av arbetet både vara en produktionsteknik och en herraväldesteknik.¹⁷

Sedan, efter några avsnitt som avser att visa att dessa härskarrelationer också för med sig motstånd från arbetarna, och att därför naturen i och hastigheten av utvecklingen av produktivkrafterna är påverkad av arbetarklassens kamp, sammanfattar de:

Arbetarnas kamp kan om den förstås på det här sättet inte förklaras av någon inbyggd kapitalistisk logik, eftersom kampens dynamik inte kan underordnas arbetskraftens ”varu”-form. Men ifall denna splittring mellan en kapitalets logik och en arbetarmotståndets logik påverkar organiseringen av den kapitalistiska arbetsprocessen, då måste den också allvarligt påverka karaktären och rytmen hos produktionskrafternas utvidgning. Sålunda är tesen att produktionskrafterna är neutrala och att deras utveckling kan beskrivas som naturlig och enhetlig fullständigt ogrundad. Detta rycker också undan den enda bas utifrån vilken ekonomin skulle kunna ses som ett autonomt och självreglerat universum. Det första villkoret för den ekonomiska sfärens exklusiva privilegium när det gäller att skapa sociala agenter är således inte uppfyllt.¹⁸

Låt oss vara mycket tydliga om vad som här sagts. Marx anklagas först för att inte ha förstått – eftersom han förblindats av ”fiktionen” om arbetskraften som en vara – att arbetskraft inte är en vara som alla andra, eftersom den är förborgad i mänskliga varelser ”kapabla till social praktik”; att kapitalet måste kontrollera arbetsprocessen för att få ut maximalt mervärde; att därför arbetsprocessen under kapitalismen karakteriseras av herravälde-relationer; att arbetare gör motstånd; och att utvecklingen av kapitalistiska produktionstekniker och organisationsformer har formats genom arbetarklassens kamp.

Dessa anklagelser om Marx okunnighet kunde vara uppseendeväckande nog, med tanke på allt han har att säga om den antagonistiska karaktären i arbetsprocessen under kapitalismen; om varufetischism; om det specifika i den ”märkliga” varan arbetskraft, förborgad i levande, kämpande mänskliga varelser; om den kapitalistiska produktionens ”dubbla” karaktär, där produktionen av bruksvärden är oskiljbar från produktionen av mervärde; om hur den ”dubbla” karaktären påverkar organiseringen av produktionen, vilken samtidigt måste tjäna som en organisering av antagonistiska relationer för exploatering; om hur produktionens organisering är påverkad av kapitalets behov av kontroll under förhållanden med klassmotsättningar och arbetarmotstånd; om arbetarkampens historia och hur den har påverkat utvecklingen av kapitalistisk produktion; om det faktum att arbetsinstrumenten och den moderna ”teknikvetenskapen” inte är ”neutrala” utan genomsyrade av klassexploaterings-, klassdominansens och klasskampens relationer.

En stor del av *Kapitalets* första band ägnas åt just dessa teman, och till att utforska implikationerna av det faktum att kapitalets kontroll av arbetsprocessen inte bara är bestämd av det ”neutrala” behovet av ”effektivitet” utan är ”nödvändigjord av kapitalisten och ger därför denna process en antagonistisk karaktär”¹⁹ och intressekonflikten mellan kapitalisten och arbetaren, en antagonism som medför relationer av dominans och motstånd. Även i det *Kommunistiska Manifestets* kärnfulla framställning är det tydligt att utvecklingen av produktivkrafterna är allt annat än ”neutral”, bestämd som den är av klassimperativen och klassmotsättningarna.

Men det som gör Laclau-Mouffe-argumentet ännu mer häpnadsväckande är att just dessa teman, som de anklagar Marx att vara blind för och vilka de presenterar som avgörande slag

¹⁷ HSS, sid. 129-30.

¹⁸ Ibid., sid. 132.

¹⁹ Marx, *Capital*, volym 1, Harmondsworth 1976, sid. 450. Moskva 1971, sid. 314.

mot hela det marxistiska projektets teori och praktik, står i centrum för det marxistiska greppet att förbinda arbetarklassens ”ekonomiska” intresse med socialistisk politik. För Marx är det just för att den ”ekonomiska sfären” är genomsyrad av klassexploaterings relationer och klassintressenas motsättningar, just för att den ”ekonomiska sfären” är konstituerad av dessa klassrelationer – och inte bara av något ”neutralt” teknologiskt imperativ – att det finns en organisk relation mellan ”ekonomin” och andra sociala ”sfärer”. För Marx är det just för att materiell produktion är organiserad på ett klass-förvridet sätt som ”ekonomiska” relationer också är relationer för makt, konflikt och kamp, som påverkar inte bara i den ”ekonomiska sfären” utan också andra sociala områden och politikens arena. (Är inte den första premissen för historisk materialism att materiell produktion är ett *socialt* fenomen?) Det är därför obegripligt varför påståendet att produktionens organisering inte kan separeras från ”allmänna sociala relationer”²⁰ skulle betraktas som en avgörande utmaning för marxismen, istället för dess ultimata bestyrkande. Och det är lika obegripligt varför påståendet att det finns en fundamental antagonism i den kapitalistiska produktionens kärna, och att denna antagonism är oskiljbar från härskarrelationerna, motståndet och kampen på andra sociala ”nivåer”, skulle betraktas som ett dödligt slag mot den marxistiska uppfattningen av det socialistiska projektet, istället för att bekräfta just de premisser på vilka marxismen baserar sin uppfattning om den organiska förbindelsen mellan socialistisk politik och de antikapitalistiska intressen som så att säga är inneboende i arbetarklassen.

III

Detta är den första fatala sprickan i Laclau-Mouffes attack mot marxismen, och den inbegriper helt klart inte bara en häpnadsväckande felläsning av Marx, utan också ett mycket avgörande fel i argumenteringen. Men det är också något mer fundamentalt som står på spel, vilket berör själva kärnan i deras teoretiska bygge – och i själva verket hela NSS-projektets teoretiska grundval. Laclau-Mouffes attack på den marxistiska associeringen av socialistisk politik med arbetarintressen vilar på ett påstående: marxismen måste anta att arbetarklassens sammanhållning och dess socialistiska impuls är en ”naturlig effekt av kapitalistisk utveckling” – dvs. den neutrala och naturliga utvecklingen av produktivkrafterna – utan ”yttre intervention” från ideologins och politikens ”sfärer”; med andra ord, arbetarklassen måste stiga fram mogen, som en enhetlig kraft för socialism, direkt ur den kapitalistiska produktionen – annars har marxismen fel. Om klassisk marxism själv erkänner behovet av en förmedling mellan den kapitalistiska produktionens realiteter och konstituerandet av arbetarklassen som en enhetlig socialistisk kraft, undergräver den sina egna fundament. Om arbetare inte är förenade, utan förmedlingar, av en ”rationell och nödvändig historisk rörelse som kan förstås vetenskapligt”²¹ kan det inte finnas någon mening i att tillskriva ”objektiva intressen” till en arbetarklass som är historiskt fragmenterad och utsatt för en mängd andra historiska intressen än klassintressen:

Här är valet tydligt: antingen har man en historieteori enligt vilken denna motsägelsefulla mångfald kommer att utplånas och en absolut enad arbetarklass kommer att bli genomskinlig för sig själv i ett ögonblick av proletär kiliasm – och då kan dessa ”objektiva intressen” bestämmas redan från början; eller också överger man den teorin och med den varje grund för att privilegiera vissa subjektpositioner framför andra i bestämningen av agentens ”objektiva” intressen som helhet – och då blir denna senare tanke meningslös.²²

Om, med andra ord, konstituerandet av arbetarklassen som en enhetlig revolutionär kraft inte är en helt intern process i produktivkrafternas utveckling under kapitalismen, utan kräver

²⁰ HSS, sid. 132.

²¹ Ibid., sid. 137.

²² Ibid., sid. 137. Ibid. Jag har lånat denna fras från en artikel som jag skrivit tillsammans med Peter Meiksins, ”Beyond Class? A Reply to Chantal Mouffe”, *Studies in Political Economy*, 17, Summer 1985.

”yttre intervention” – till exempel i form av politisk skolning och organisering – då måste den förlora sin privilegierade status som den revolutionära agenten, kanske även själva identiteten som klass, och inlemmas bland andra sociala varelser vars kollektiva identitet och samband med det socialistiska projektet är helt tillfällig och beroende av ”diskursiv konstruktion”.

Vad exakt betyder det att förneka arbetarklassens ”objektiva intressen” eller att vidhålla att arbetare inte är annorlunda än andra ”sociala agenter” när det gäller i vilken grad deras intressen sammanfaller med socialismens mål? Det måste först noteras att detta är något helt annat än att bara erkänna att materiella *intressen* inte spontant förvandlas till politiska *mål*, och ännu mindre till samfällid politisk *aktion*. Det implicerar att materiella intressen inte *existerar* såvida de inte är omvandlade till politiska mål och samfällid politisk aktion. Detta måste betyda att den kapitalistiska exploaterings villkor inte är mer avgörande för att bestämma livssituationerna och erfarenheterna för arbetare än andra förhållanden och tillfälligheter som kan beröra deras liv (vilket förmodligen också betyder att man ifrågasätter den främsta principen i historisk materialism, som handlar om produktionsförhållandenas och exploaterings centrala roll i konstitueringen av mänskligt socialt liv). Implikationen är att arbetare inte är mer påverkade av kapitalistisk exploatering än andra mänskliga varelser som inte själva är direkta objekt för exploatering. Det implicerar också att kapitalister inte får någon fundamental fördel av exploateringen av arbetare, att arbetarna inte får någon fundamental nackdel av sin exploatering, att arbetare inte skulle ha någon fundamental fördel av att slippa bli exploaterade, att villkoren för att exploateras inte medför ett ”intresse” för avskaffandet av klassexploatering, att relationerna mellan kapital och arbete inte får några fundamentala konsekvenser för hela strukturen av social och politisk makt, och att de motsatta intressen mellan kapital och arbete helt handlar om hur åskådaren ser på saken. (Oavsett om detta gör nonsens av de påståenden med vilka Laclau och Mouffe började sin attack mot marxismen med, som rörde förhållanden med dominans och motstånd som genomsyrar kapitalistisk produktion – för att inte tala om hela historien om arbetarkamp mot kapitalet.) I korthet, Laclau-Mouffes argument är att det *inte finns* något sådant som materiella intressen utan bara diskursivt konstruerade *idéer* om dem. För vad kan det annars innebära att säga att inga gemensamma ”objektiva intressen” kan tillskrivas arbetare på grund av deras gemensamma situation i produktionsförhållandena? Den yttersta slutsatsen av detta argument måste bli att en grottman kan bli socialist lika väl som en proletär, förutsatt bara att han kommer inom räckhåll för den lämpliga diskursen.²³

Och det visar sig att den slutsats som Laclau och Mouffe dragit av sin attack på ”essentialismens sista fäste” är att det inte finns några ”fasta” sociala intressen eller identiteter, att alla sociala identiteter är diskursivt konstruerade och ”politiskt förhandlingsbara”. Detta är den tes som deras sak i grunden vilar på; och den för inte bara med sig en upplösning av social verklighet i diskurs, utan ett bestridande av *historien* och av logiken i historiska processer. En noggrann betraktelse av de ”klara alternativ” som erbjuds av Mouffe och Laclau mellan en enkel revolutionär tro på lyckoriket och ett fullständigt förnekande av varje organisk förbindelse mellan arbetarintressen och socialism – i verkligheten ett förnekande av arbetarintressen *tout court* – avslöjar en besynnerlig uppfattning om historiska och sociala processer, eller mer exakt, avsaknaden av varje sådant koncept överhuvudtaget. Vad det i verkligheten betyder är att där det inte finns någon enkel, absolut, mekanisk, enkelriktad och ickekontradiktorisk bestämmelse, där finns det inte någon bestämmelse, inget förhållande, inget orsakssamband alls. Det finns inga historiska förhållanden, förbindelser, gränser eller möjligheter, det finns bara godtyckliga närliggande positioner, ”förbindelser”, och tillfälligheter. Om det finns något som håller ihop de skilda och isolerade fragmenten av

²³ Ibid. Jag har lånat denna fras från en artikel som jag skrivit tillsammans med Peter Meiksins, ”Beyond Class? A Reply to Chantal Mouffe”, *Studies in Political Economy*, 17, Summer 1985.

verklighet så är det bara diskursens logik. (Det är kanske betecknande att det enda slags samband ”mellan positioner i produktionsrelationerna och producenternas mentalitet” som de skulle kunna erkänna som ”bevis” på den marxistiska synen skulle vara ett *logiskt* samband – vad nu det betyder.²⁴)

I detta har Laclau och Mouffe följt den nu välbekanta banan från strukturalism till post-strukturalism – även om de verkar osäkra på huruvida den poststrukturalistiska upplösningen av den sociala verkligheten i diskurs kan betraktas som en generell historisk lag (som den var) eller om det bara är i modern tid, och speciellt med uppkomsten av ”industrisamhällen”, som den sociala verkligheten har dematerialiserats och blivit mottaglig för diskursiv konstruktion. De har dock banat ny väg genom att konstruera ett politiskt program ur denna dekonstruerade sociala värld.

Om den diskursiva konstruktionen av sociala identiteter ska bli basen för ett politiskt program, måste vi naturligtvis få veta var viljan och förmågan att ”förhandla” – dvs. skapa – dessa identiteter ska komma från, och vem som ska ge dem deras politiska mål och riktning. Den stilla fråga som löper genom Laclau-Mouffe-argumentet är: vem kommer att vara bärare av diskursen? Vem kommer att konstituera de relevanta sociala identiteterna? Eller, sagt på ett annat sätt, med Mouffes och Laclaus egna ord: ”vem är det artikulerande subjektet?”²⁵ Alltså, inte bara vem som kommer att åstadkomma den ”hegemoniska” diskursen, utan vem, givet den ”öppna och obestämda karaktären av det sociala”, kommer att vara det ”hegemoniska subjektet” kring vilket den politiska agenten kommer att konstrueras genom ”artikulerande praktik”?

Det finns två möjliga svar, ett explicit och ett som i det stora hela är implicit, men olycksbådande. Det första svaret är i själva verket, ingen – eller alla. I stället för den ”essentialistiska” arbetarklassen, erbjuder Laclau och Mouffe oss ett obestämt ”månghövdad subjekt”. En ”folklig” kraft som består av folk med antingen multipla sociala identiteter eller inga sådana alls; men eftersom detta månghövdade subjekt självt är bildat av diskurs, är detta som bäst ett cirkelresonemang. Om det betyder någonting alls, betyder det något ganska trivialt – och förbryllande bekant. Den moderna världen, säger man oss, består inte längre av tydliga motsatta sociala intressen. Vi lever i ett allt mer pluralistiskt samhälle so kännetecknas av konstant flöde och mobilitet, där folk antar flera och växlande sociala identiteter. Det är därför ”hegemonisk politik”, politiken med diskursivt konstruerade sociala identiteter, framträder som den dominerande politiktypen först ”i början av den moderna tiden”.²⁶ (Betyder detta att den poststrukturalistiska upplösningen av social verklighet i diskurs bara gäller ”moderna tider”, medan det tidigare kan ha funnits reella materiella förhållanden och sociala relationer?) Var har vi hört detta tidigare? Efter mycket teoretiskt stötande och blötande, är inte det berg man byggt och presenterat – pluralism?

Alternativet – vilket alltid hotfullt lurar i bakgrunden – är en doktrin enligt vilken någon extern agent, någon som är unikt och självständigt kapabel att skapa en hegemonisk diskurs ur sina egna inre resurser, kommer att införa den uppifrån, och ge den mellanliggande massan en kollektiv identitet och skapa ett ”folk” eller en ”nation” där ingetdera förut existerat. De otrevliga möjligheter som döljs i en sådan syn är uppenbara. I ärlighetens namn måste det dock sägas, att även om sådana faror ligger implicit i Laclau och Mouffes i huvudsak rotlösa politik, och även om de är redo att tilldela *intellektuella* en betydande roll i konstituerandet av sociala subjekt genom självständig diskursiv aktivitet, så verkar de vara omedvetna om farorna och ha de bästa demokratiska intentioner.

²⁴ HSS, sid. 138.

²⁵ Ibid., sid. 195.

²⁶ Ibid., sid. 200.

IV

Men där är kanske stötestenen – för vad menar de egentligen med demokrati? Det är en kritisk fråga eftersom Mouffe och Laclau sammanfattar sitt politiska projekt som en kamp för en ”radikal pluralistisk demokrati” som genomförs av ett ”pluralistiskt” subjekt, istället för en kamp för socialism av ett enhetligt subjekt, arbetarklassen. Så en demokratisk impuls och en mångfald av ”demokratisk kamp” ersätter materiella intressen och klasskamp som historiens drivkrafter, medan socialistiska krav bara är ”ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen”. ”Demokratisk diskurs” är då den förenande tråden för historia och politik, och det cement som löst binder samman det pluralistiska subjektets disparata element.

Argumentet utgår från premissen att det sedan Franska revolutionen inte har funnits några tydliga sociala antagonismer som skulle kunna uttryckas i motsvarande politisk uppdelning. Efter motsättningen ”folket – *ancien regime*” – den sista motsättning i vilken politisk uppdelning motsvarade två antagonistiska samhällsformer – har politiska oppositioner tvingats konstrueras ur allt mer ”sköra” sociala antagonismer. Långt från att skapa ökande sociala klyftor, som kan uttryckas i en politisk opposition mellan socialism och kapitalism som Marx menar, verkar uppkomsten av modern industriell kapitalism hellre markera slutet på tydliga antagonismer kapabla att ”dela den sociala kroppens totalitet i två antagonistiska läger”.²⁷ Det är av detta skäl som Marx, för att bemöta den ökande komplexiteten och pluralismen i ”industrisamhället”, tvingades uppfinna en ”ny princip” för social uppdelning, konfrontationen mellan *klasserna*. Men oturligt för honom var att det inte kunde finnas någon automatisk motsvarighet mellan denna sociala uppdelning och en politisk opposition; så påståendet att klasskamp är den fundamentala principen för politisk uppdelning ”måste alltid åtföljas av supplementära hypoteser som placerade dess fullständiga tillämplighet i framtiden”.²⁸ Därför har marxister tvingats göra antaganden om den framtida förenklingen av den sociala strukturen och den progressiva utvecklingen av klassmedvetenhet, vilket till slut skulle få till stånd en överensstämmelse mellan politisk kamp och klassernas kamp ”som agenter som upprättats på produktionsförhållandenas nivå”.

Enligt Laclau och Mouffe måste vi börja med att överge föreställningen om att det finns någon speciell social antagonism som har en privilegierad status för att upprätta en politisk uppdelning, och att tvärtom acceptera ”det socialas pluralitet och obestämbarhet”.²⁹ Det har funnits många olika former av motstånd mot underordning, men bara under vissa förhållanden har de utmynnat i strider för att göra slut på förhållandena av underordning som sådana. Skapandet av sådana *politiska* strider ur olikartade motstånd mot underordning är en fråga om *diskursiv konstruktion*. Vi måste därför identifiera de ”diskursiva villkoren för uppkomsten av ett kollektivt handlande som är inriktat på en kamp mot ojämlikheter och på att ifrågasätta underordningsrelationerna. Vi skulle också kunna säga att vår uppgift är att identifiera de villkor under vilka en underordningsrelation blir en förtrycksrelation och därigenom inrättar sig själv som platsen för en antagonism.”³⁰

Det är här föreställningen om en ”demokratisk revolution” träder in i resonemanget. För två sekel sedan, med Franska revolutionen, började en ny era som markeras av ”slutet för ett samhälle av hierarkisk och ojämlik typ, behärskat av en teologisk-politisk logik enligt vilken den sociala ordningen har sitt ursprung i en gudomlig vilja”.³¹ Det som var speciellt utmärkande och nytt i denna utveckling var ”uppfinningen av en demokratisk kultur” som

²⁷ Ibid., sid. 212

²⁸ Ibid., sid. 212

²⁹ Ibid., sid. 213.

³⁰ Ibid., sid. 214.

³¹ Ibid., sid. 216.

skulle skapa de ”diskursiva villkoren” för att transformera vissa ”relationer av underordning” till ”relationer av förtryck” och således ”platser för antagonism”. Fram till uppkomsten av modern demokratisk diskurs kunde inte dessa relationer av underordning ha betraktats som illegitima och förtryckande. Det är först i kontexten av denna moderna diskurs som de kunde bilda en arena för kamp. Kritiken av politisk ojämlikhet som är förenad med en demokratisk diskurs, tillät exempelvis en ”förskjutning” till kritik av ekonomiska ojämlikheter, på samma sätt som i en socialistisk diskurs – vilket är orsaken till att socialismens krav måste ses som ”ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen”.³²

Denna rent bisarra redogörelse för modern historia illustrerar kanske bättre än något annat den stora tomheten i detta angreppssätt, med dess insisterande på den ”diskursiva konstruktionen av social verklighet”. Till exempel är karakteriseringen av det europeiska samhället fram till Franska revolutionen som ett samhälle ”styrt av teologisk-politisk logik i vilken den sociala ordningen hade sin grund i gudomlig vilja” speciellt tom. Låt oss emellertid koncentrera oss på den ”demokratiska revolutionen”.

I vilken mening förekom det en ”demokratisk revolution” (ibland också kallad Atlantiska revolutionen) under 1700-talets sista årtionden? Denna urblekta idé, vanligtvis associerad med den ganska konservativa historikern R R Palmer, och J. Godechot, har visat sig vara av begränsat värde för historiker och har inte lyckats få något större stöd, huvudsakligen därför att den måste definieras så brett att den blir nästan obrukbar för att greppa bredden av sociala strukturer, politiska institutioner och revolutionära rörelser som hamnar inom dess sfär.³³ Men om vi i stället fokuserar på det system av idéer som man hävdar att dessa olika fall hade gemensamt, och vilket ensamt skulle kunde rättfärdiga att de karakteriseras som en enda revolution (återigen, förutsatt att dessa idéer uppfattas ganska brett), är resultatet inte särskilt glädjande för Mouffe och Laclau.

Deras argument kräver att den nya demokratiska diskursen, som de under den fortsatta argumenteringen i ökande grad likställer med liberal-demokratisk ideologi, måste framställa som illegitima och förtryckande sociala relationer som i annat fall inte skulle uppfattas som så. Den historiska betydelsen och effekterna av den liberal-demokratiska diskursen har dock varit långt mer tvetydig. Vi behöver till en början påminnas om att idén om *demokrati* har en mycket lång historia, något man inte skulle kunna tro utifrån deras redogörelse. Det kan inte råda något tvivel om att de moderna uppfattningarna om jämlikhet har nått mycket längre – åtminstone till bredden om än inte till djupet – än det exklusiva grekiska konceptet, vilket förnekade kvinnor och slavar den demokratiska principen. Samtidigt har de förändringar som uppkommit i uppfattningen av demokrati inte alla gagnat avlegitimeringen av ojämlikheter. Långt därifrån, i verkligheten är en av de mest avgörande dimensionerna i den ”demokratiska revolutionen” att den markerar *avskiljningen* av ”demokrati” från dess betydelse som *folk-makt*, styre av *demos*.³⁴ Det är precis av detta skäl – och inte bara på grund av någon allmän framgång för demokratiska värden – som ”demokrati” upphörde att vara ett fult ord inom de dominerande klasserna.

Man behöver bara betrakta skillnaden mellan den fasa med vilken USA:s grundlagsfäder (”Founding Fathers”) betraktade ”demokrati” och den omåttliga stolthet med vilken deras efterföljare har gjort anspråk på namnet ”demokrati” för den politiska ordning som dessa grundlagsfäder upprättade. Skillnaden kan inte bara hänföras till framstegen för demokratisk kultur. I en mening är motsatsen sann – eller åtminstone hade grundlagsfäderna en striktare uppfattning än senare generationer om vad ”demokrati” innebär. För dem hade ordet samma

³² Ibid., sid. 217.

³³ Se till exempel Alfred Cobban, *Aspects of the French Revolution*, London 1971, sid. 11-12.

³⁴ Jfr. Raymond Williams, *Keywords*, Glasgow 1976, sid. 82-7.

betydelse som för grekerna: direkt styre av folket, folket i betydelsen *plebs* snarare än *populus* (för att använda en distinktion som används av Mouffe och Laclau), eller – sett från de egendomsägande klassernas sida – mobbstyre. Enligt dessa strikta begrepp var den amerikanska republiken inte – lyckligtvis enligt dem – en demokrati (såvida den inte var en ”representativ demokrati”, som Alexander Hamilton föreslagit, vilket då skulle signalera en ny betydelse, explicit skild från folkstyre³⁵). Enligt de senare generationernas, den ”demokratisk revolutionens” barn, mycket utspädda standard var samma republik det mest demokratiska landet på jorden, och det perfekta idealet för demokrati. Ty samtidigt som den gamla förståelsen av demokrati som folkmakt överlevde – speciellt i socialistisk diskurs – förde den ”demokratiska revolutionen” som upprättade liberal demokrati också med sig en ny innebörd, som inte hade att göra med innehållet av folkmakt, utan med vissa procedurmässiga former och medborgerliga fri- och rättigheter. Genom de nya standarderna kan det direkta utövandet av folkmakt i själva verket uppfattas som ”anti-demokratiskt”.

Det måste påpekas att demokrati i dess ursprungliga mening alltid var klassmärkt – syftade på dominansen av folket som *plebs*. När Aristoteles klassificerade de viktigaste grundlagstyperna som då existerade i Grekland, åtskilde han dem inte bara på basis av numerär utan också på basis av klass: ”Den korrekta användningen av termen ’demokrati’ är för en konstitution i vilken de fribördiga och fattiga kontrollerar regeringen – och samtidigt utgör en majoritet; och på liknande sätt är termen ’oligarki’ korrekt för en konstitution i vilken de rika och högbördiga kontrollerar regeringen – samtidigt som de är en minoritet.”³⁶ Hans föregångare, Platon, var ännu mer rakt på sak. När han beskriver klasskriget mellan rika och fattiga, vilket för honom, såväl som för Aristoteles, var källan till medborgerligt strävande, förklarar han principen för demokrati så här: ”Och när de fattiga vinner, blir resultatet en demokrati”.³⁷ I dess släptåg kommer vilda excesser av frihet och jämlikhet som slutar i anarki.

Den nya betydelsen av demokrati separerade den från dess klassinnehåll som de ”fattigas” styre. Genom att definiera demokrati i formella termer som inte är relaterade till klassmakt *fördunklades* det förtryck som den gamla betydelsen så starkt framhävde. Liberal demokratisk diskurs har alltsedan dess inte bara tjänat till att orättfärdiga vissa typer av underordning, utan tvärtom också till att mystifiera och rättfärdiga förhållandena av klassdominans och exploatering, i själva verket förneka deras existens genom att omdefiniera dem som förhållanden mellan fria och jämlika individer.

Det som följer av allt detta är att skillnaderna i betydelse mellan olika uppfattningar av demokrati inte bara är enkla *skillnader* utan också i stor utsträckning *antagonismer*. Eller för att var mer precis, även om det finns aspekter i liberal demokrati som har ett generellt värde, divergerar de två ”diskurserna” oförsonligt till den punkt där de uttrycker de motsatta intressena hos två klasser som står emot varandra. Liberal-demokratisk diskurs – hur progressiv den än må vara i vissa aspekter, hur mycket underordnade klasser än kan ha uppskattat den och även hjälpt till att skapa den genom sin egen kamp – tjänar den kapitalets klassintressen genom att förneka de relationer av underordning som den kapitalistiska makten vilar på och genom att begränsa den sfär inom vilken folklig makt kan operera. Den andra betydelsen av demokrati, vilken i dess ursprungliga form speglade *demos*’ intressen mot de egendomsägande klasserna i Grekland, uttrycker i sin moderna socialistiska form arbetarklassens intressen mot kapitalet genom att återupprätta betydelsen av folklig makt och utvidga den till den klasslösa organiseringen av samhällelig produktion.

³⁵ Jfr. Williams, sid. 84.

³⁶ Aristoteles, *Politiken*

³⁷ Platon, *Republiken*

Det räcker emellertid inte att säga allt detta, som om friflygande idéer kunde plockas ur luften för att tjäna speciella sociala intressen. Det måste också sägas att själva idén om demokrati, och de förändrade betydelser den undergått, har sin existens att tacka, och är starkt rotad i, specifika sociala relationer. Precis som den ursprungliga betydelsen uppkom ur klasskonflikter i det antika Grekland, så är den nya betydelsen grundad i kapitalistiska förhållanden och skulle inte ha varit möjlig utan dem. Definitionen av demokrati i rent formella termer, och den avskiljning från folklig makt som gjort den till ett ideal acceptabelt för dominerande klasser, möjliggjordes genom den formella avskiljningen av ekonomisk och politisk makt som är bestämd av kapitalistiska produktionsförhållanden. Eftersom kapitalets tillägnelsemakt inte vilar på direkt ägande av någon ”över-ekonomisk” styrka, finns det en strukturellt avskild politisk sfär i vilken ”styre av *demos*” – eller hellre av deras valda ”representanter” – kan existera utan att direkt påverka de exploaterande relationerna mellan kapital och arbete. På samma sätt har kapitalismen också möjliggjort en transformering av den *gamla* betydelsen, men i detta fall till arbetets fördel; för det är de förhållanden som kapitalismen skapat som har fött fram föreställningen om folklig makt som en självorganisering av fria associerade producenter och en vision om självstyre med klasslös administration av samhällelig produktion.

Allt detta är ett annat sätt att säga att socialistiska krav inte kan uppfattas som bara ”ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen”, både för att den socialistiska visionen skiljer sig från den liberal-demokratiska på avgörande sätt som har att göra med klassintressenas antagonism, och också för att båda diskurserna har sina rötter i tidigare sociala relationer. Med andra ord, klasstriderna under kapitalismen är inte, som Mouffe och Laclau vill få oss att tro, enkla reflexer av en liberal-demokratisk diskurs och dess ”diskursiva konstruktion” av klassförhållanden som förtryckande och illegitima; om något, så är den demokratiska diskursen, i både dess liberala och socialistiska variant, konstituerad av klasskonflikt.

Sammanflätningen av betydelser i Laclau och Mouffes vaga och obestämda demokrati-koncept, i vilket alla ”demokratiska strider” och alla former av jämlikhet har reducerats till en form, får som effekt att motsättningarna mellan kapitalism och socialism trollas bort genom att förvandla den revolutionära övergången till en obruten kontinuitet mellan en form av demokrati till en annan. Detta är inte en analys av ett samtida samhälle och villkoren för dess omvandling; det är knappast mer än ett verbalt besvärjelsetrick.

V

Det finns ytterligare en aspekt av detta argument. Påståendet att socialism är ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen används av Laclau och Mouffe till att förstärka argumentet att socialismens emancipatoriska impulser inte uppstår ur arbetarklassens intressen som ”agenter konstituerade på produktionsförhållandenas nivå”; istället är den impulsen skapad av en liberal-demokratisk diskurs som ”konstruerar” olika relationer av underordning som är förtryckande. Detta betyder, bland annat, att arbetare är kapabla att driva emanciperande strider – och verkligen uppfatta sin underordning som förtryckande – endast om de är instruerade av en liberal-demokratisk diskurs, eller, med andra ord, av borgerlig ideologi. Detta är klart bevisat av det faktum att arbetare under 1800-talet, vilka verkligen förde genuina strider mot kapitalistiska produktionsförhållanden, inte var riktiga ”proletärer” som agerade utifrån sina materiella klassintressen utan hantverkare som försvarade sina skrå-identiteter mot de nya kapitalistiska relationernas angrepp och var motiverade av demokratiska *politiska* idéer som man tagit till sig utifrån. Som kontrast har det senare industriella proletariatet, vilket onekligen är en produkt av kapitalismen, enligt detta synsätt upphört att

utmana de kapitalistiska produktionsförhållandena – ”som vid det laget blivit grundligt införda”³⁸ – och begränsar sig till ”reformistisk” kamp om förhållanden *inom* produktionen.

Exempelvis antyder Laclaus och Mouffes tolkning av chartismen (baserad på de senaste studierna av Gareth Stedman Jones) att den inte var ”ett fenomen av fundamental social karaktär, ett uttryck för det nya industriproletariatets klassmedvetande”.³⁹ Istället var den en självständig politisk rörelse vars karaktär och mål konstituerats av idéer från engelsk politisk radikalism, ”vilken starkt influerades av franska revolutionen”. (Det är kanske värt att notera här att den radikala tradition som Stedman Jones anger som den huvudsakliga ideologiska influensen för chartismen, föregår Franska revolutionen och har en distinkt engelsk karaktär, med ursprung i den engelska revolutionen under 1600-talet. Laclay-Mouffes version är helt enkelt ett exempel på deras fria hantering av texter och historiska bevis – och kanske också av en märkbar förkärlek för Frankrike.)

Vi ska senare undersöka om det, ens med Stedman Jones’ bevis, finns legitim grund för denna separation av chartismen som *politisk* rörelse från dess *sociala* karaktär som en arbetarrörelse bestämd av de kapitalistiska produktionsförhållandens utveckling. Det kommer att hävdas att förnekandet av denna politiska rörelsens sociala karaktär, och dess grund i de nya realiteterna i 1800-talets kapitalism, har möjliggjorts enbart genom det högst artificiella och *a priori* teoretiska åtskiljandet av de ekonomiska och politiska ”sfärerna”. För tillfället räcker det med att notera att arbetare, enligt Laclau och Mouffe, inte kommer att motsätta sig kapitalistiska produktionsförhållanden, eller ens erkänna sitt eget tillstånd som förtryckta, såvida de inte inspireras av någon fri demokratisk anda och abstrakt önskan om jämlikhet av någon obestämd sort, inhämtad från någon annans politiska doktrin. 1800-talets arbetare uppfattade således sina materiella förhållanden som förtryckande endast därför de påverkats av den ”demokratiska revolutionens” självständiga politiska ideologi. För att se tomheten i detta påstående, behöver man bara försöka att i dessa termer förklara den långa historien med klasstrider *före* den kataklysmiska upplysningen från Franska revolutionen.

Laclau och Mouffe vill också få oss att tro, att samtidigt som det finns en jämn och icke-kontradiktorisk kontinuitet mellan de olika formerna av ”demokratisk kamp” så är det en skarp gräns mellan klasskamp på den ekonomiska ”nivån” och kamp inom den politiska sfären. Detta betyder att politiska rörelser som är motiverade av liberal-demokratisk diskurs för oss närmare socialismen än klasskamp som drivits fram av materiella intressen som är direkt antagonistiska till kapitalets intressen.

Vid denna punkt börjar man misstänka att Mouffe och Laclau inte är nöjda med det enkla påståendet att arbetarklassen inte har någon privilegierad ställning i kampen för socialism. Först verkade det som att de bara påstår att ett avvisande av ”ekonomism” och ”klassreduktionism” – ett hävdande av politikens självständighet – implicerar att arbetarklassen varken är mer eller mindre revolutionär än någon annan social kraft, att då den inte nödvändigtvis är revolutionär är den inte heller nödvändigtvis antirevolutionär eller ”reformistisk”, och att ingen annan social grupp kan ha företräde som agent för den socialistiska omvandlingen. Det finns inget specifikt arbetarklassintresse i socialism, och inte heller finns ett sådant intresse hos någon annan social grupp. Inte desto mindre, trots den uppenbara klassneutraliteten i detta argument, finns det upprepade antydningar om att arbetarklassen verkligen har medfödda handikapp som gör den mindre trolig än andra sociala grupper att vara bärare av socialistisk politik. Det är, enligt Laclau och Mouffe, karakteristiskt för det moderna proletariatet – den klass som är en *äkta* produkt av kapitalismen – att acceptera kapitalistiska produktionsförhållanden och begränsa kampen till förhållanden *inom* produktionen. Detta låter mycket

³⁸ HSS, sid. 219.

³⁹ Ibid., sid. 217.

likt till exempel Andre Gorz, som utan att tveka påstår att det är en medfödd natur hos det moderna proletariatet – som självt är en produkt av kapitalet – att bli absorberat in i de kapitalistiska relationernas ”produktivistiska” värderingar och därför inte är kapabelt att fundamentalt utmana kapitalismen. I varje avseende har Laclau och Mouffe kommit en mycket lång väg mot att acceptera att arbetarklassens tillstånd, långt från att uppmuntra till socialistisk politik, nu är ogynnsamt för socialism.

I ett ännu mer fundamentalt avseende är deras politiska projekt baserat på odemokratiska uppfattningar om arbetarklassens handikapp. Implikationerna att de härrör ur deras angrepp mot ”klassreduktionismens sista fäste” når verkligen mycket långt. Detta ”sista fästes” ”fall” fråntar uppenbart arbetaren all egen politisk motivation, och varje social identitet som inte är konstruerad av andra, speciellt av intellektuella.⁴⁰ Konsekvensen är att även framgångsrika revolutioner, där arbetare spelat en dominerande roll, blir – pervers – bevis på deras revolutionära oförmåga. Inget mindre än ett ”oförmedlat” spontant arbetaruppror, utan den ”exogena” assistansen från en politisk organisation, tas som bevis för saken.

Detta kan illustreras av ett argument från Chantal Mouffe i en artikel som, enligt henne, ”stammar ur” forskning utförd för den kommande boken med Laclau. Hon vidhåller, i sin argumentering om principen att arbetare inte har några ”fundamentala intressen” i socialism, att ”det är i verkligheten en språklig illusion som ligger bakom tron att ’klasskampen’ bara kan vara ett verk av bestämda politiska agenter, de ’sociala klasserna’. Historien om sociala revolutioner fram till nu bevisar på ett slående sätt detta, eftersom ingen av dem har letts av proletariatet.”⁴¹

Låt oss följa implikationerna av åsikten att revolutionens huvudsakliga karaktär definieras av ledarskapets natur. Detta är, när allt kommer omkring, vad det innebär att säga att, om ledarna för en revolution inte själva tillhör de klasser i vars namn revolutionen genomförs, och oavsett vilka de leder – de sociala styrkor som ger revolutionen dess kraft och riktning – leds ”klasskampen” av icke-klass-agenter. Om det inte är den revolutionära massorna, deras intressen, motivationer, mål och krafter som ger revolutionen dess karaktär av klasskamp, utan istället ledarskapets agerande och intentioner, måste vi då inte också, såsom de allra mest konservativa uttolkarna av sociala revolutioner, dra slutsatsen att ”mobben” här bara är en irrationell och arkaisk kraft manipulerad av dess demagogiska (eller, beroende på ens synvinkel, idealistiska eller altruistiska) överhuvud, ett pack som inte har något eget rationellt mål? Eller bör vi tvärtom säga, att om revolutionernas historia bevisar något, så är det just att det inte kan finnas någon klasskamp och någon revolution utan klassagenter, att ingen revolution har bestämts av dess ledares ageranden och intentioner, förutom då de har uttryckt vissa klassers intressen och mål, och organiserat den aktiva styrkan till en kraftig social kraft?

Borde vi till exempel om den Ryska revolutionen säga att det var det bolsjevikiska ledarskapet som ledde klasskampen, eller hellre att det var arbetarna och bönderna som utgjorde den revolutionära styrkan, den styrka vars intressen, sociala kraft och kapacitet för kollektivt agerande, bestämde revolutionens natur och riktning? Borde vi acceptera den tolkning av Ryska revolutionen som erbjuds av konservativa historiker, som till exempel Leonardo Schapiro, som avfärdar massan som en anarkistisk mobb manipulerad av bolsjevikerna för deras egna syften? Eller borde vi istället acceptera de analyser som framförts av en kritiker av Schapiro i *Sunday Times*?

⁴⁰ t.ex. *ibid.*, sid. 139.

⁴¹ Chantal Mouffe, ”Working Class Hegemony and the Struggle for Socialism”, *Studies in Political Economy* 12, hösten 1983, sid. 23.

Det är just myten om arbetarna som en ”anarkistisk mobb... utan något annat mål än förstörelse”, om soldaternas politiska naivitet, om böndernas ”totala brist på förståelse för vad som händer” som nu har blivit avslöjad.

Amerikanska, franska och brittiska forskare... har börjat studera revolutionen ”underifrån”, för att analysera massornas – arbetarnas, böndernas och soldaternas – aspirationer och aktioner. Därigenom har de funnit att massornas mål var tydliga, rationella och väldigt mycket deras egna.

Ingen bolsjevik-propaganda behövdes för att frambesvärja arbetarnas krav om bröd och arbete, soldaternas önskan om fred, eller böndernas hunger efter jord. Inte heller var de metoder som massorna använde för att uppnå sina mål vare sig blinda eller vilda. Appeller till de moderata politikerna följdes av direkta aktioner och allt kraftigare påtryckningar för en ny regering som skulle sanktionera böndernas jordockupationer, hejda den ekonomiska krisen och stoppa kriget.

Det som förde bolsjevikerna till makten var deras förmåga att artikulera de krav som vällde fram underifrån.⁴²

Någonting är säkert galet när *Sunday Times* tvingas undervisa marxister om klasskamp och revolutionära krafters natur. Denna tolkning av Ryska revolutionen kanske inte får oss att betrakta arbetarklassen – eller någon annan klass – som nödvändigtvis revolutionär, men vad kan det möjligen betyda att vidhålla att Ryska revolutionen visar att klasskampen inte behöver ”vara ett verk av bestämda politiska agenter – de ’sociala klasserna’”? En sådan tolkning kommer farligt nära den klassiska reaktionära principen att ”mobben” inte har någon egen bevekelsegrund och inte själv kan vara källan för någon konstruktiv politisk impuls.

I slutänden är det emellertid inte bara arbetarklassen som Laclau och Mouffe framställer som impotent som politisk kraft. Det är inte bara så att arbetarklassen inte är en privilegierad agent för socialism, det finns inga historiska förhållanden och inga sociala intressen som befrämjar utvecklingen av socialism. Detta innebär att det inte finns några *andra* ”sociala agenter” vars kollektiva identitet, intressen, och kapacitet kan ersätta arbetarklassens som den basala råvaran för socialistisk kamp. I verkligheten finns det inte någon social bas för *någon* slags politik överhuvudtaget. Allt är diskurs. Och Laclau och Mouffe betonar verkligen att de olika sociala strider som nu äger rum lätt skulle kunna ”artikuleras” med antidemokratiska såväl som demokratiska diskurser. I den slutliga analysen beror allt på de intellektuellas framgång med att leda en ”komplex uppsättning av diskursiva-hegemoniska operationer”.⁴³ Vi hamnar således här: I början (och i slutet) var Ordet, och Ordet var av Gud, och Ordet var Gud, det ultimata Subjektet förkroppsligat i.... Laclau och Mouffe?

Översättning: B Svensson

⁴² Edward Acton, *Sunday Times*, April 8, 1984.

⁴³ HSS, sid. 239.